

Vəlizadə Səftər Vəli oğlu

Azərbaycan Dövlət Neft
Akademiyaşının magistri

AZ 1014, Bakı ş.

seftervelizade@ymail.com

Ümummilli lider
Heydər Əliyevin
90 illik yubileyi
münasibətilə
“Azərbaycanın
vergi jurnalı”nın
«Azərbaycan-2020:
vergi sisteminin
gələcəyinə baxış»
mövzusunda
magistrantlar arasında
referat yazılışı üzrə
keçirdiyi beynəlxalq
müsabiqənin qalibi –
III yer

UOT 336.22 (479.24)

VERGİ SİSTEMİ VƏ “AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” İNKİŞAF KONSEPSİYASINDAN DOĞAN TƏLƏBLƏR

səh. 183-200

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin gələcək inkişaf istiqamətlərini araşdırmaqdır.

Tədqiqatın metodologiyası – sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri – aktiv vergi siyasətindən passiv vergi siyasətinə keçidi təmin etmək məqsədilə vergi sisteminə ümumi yanaşma tərzini dəyişilməli, mövcud tələbə uyğun stimullaşdırıcı vergi mexanizmləri formalaşdırılmalı və vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması mərhələli və tənzimlənən şəkildə aparılmalıdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri – tədqiqatda strateji məsələlərə toxunulmuş, vergi sistemi qarşısında duran taktiki məqsədlər aydınlaşdırılmamışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti – vergi islahatlarının həyata keçirilməsində, vergi mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirlərinin hazırlanmasında, mütərəqqi vergi sisteminin formalaşmasında elmi mənbə kimi istifadə edilmə imkanı.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – vergi sisteminin inkişaf istiqamətləri “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiya çərçivəsində araşdırılmışdır.

Açar sözlər: “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası, vergi islahatları, vergi sistemi.

1. Giriş

1991-ci ildə siyasi və iqtisadi müstəqillik əldə etdikdən sonra problemlərlə dolu çətin müstəqillik yolları ilə irəliləyən respublikamız bazar iqtisadiyyatına keçid kimi missiyanı qarşısına qoymuşdur. Bu missiya 70 il sonra öz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş respublikanın qarşısına mühüm vəzifələr qoyurdu. Çünki ölkədə uzun müddət inzibati-amirlik sistemi və insanlarda sosializm psixologiyasının mövcud olması sistem dəyişikliyinə tədrici olaraq və həssaslıqla aparılmasını zəruri edirdi. Lakin, SSRİ-nin dağılmasından sonra ittifaq respublikaları ilə ənənəvi təsərrüfat əlaqələrinin qırılması, Ermənistanla müharibə vəziyyəti iqtisadi sistemi iflic vəziyyətə salaraq iqtisadi islahatları mümkünəş etmişdir. 1993-cü ildə ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə ölkədə siyasi sabitlik bərqərar oldu, tezliklə atəşkəs müqaviləsi imzalandı və iqtisadiyyatda islahatların aparılması üçün əlverişli şərait formalaşmağa başladı. Qısa zaman ərzində baş verən geriləmə prosesinin qarşısı alınaraq canlanma, islahatların aparılması və irimiqyaslı özəlləşdirmə prosesləri ilə əvəz olundu. Bu dövrdə qəbul edilmiş iqtisadi proqramlara əsasən həyata keçirilən islahatlar və özəlləşdirmə prosesi əsasən makroiqtisadi sabitliyin və struktur dəyişikliklərin təmin olunmasına yönəldilmişdi. Məhz həmin iqtisadi islahatların uğurla reallaşdırılması nəticəsində, iqtisadiyyatımızda iqtisadi artım tempələrinin yüksək göstəricilərə çatdırılması, sahibkarlığın, kiçik və orta biznesin təşəkkül tapması, regionların sosial iqtisadi inkişafında qısa zamanda real nəticələr əldə olundu. Uğurla aparılan islahatlar proqramı qarşıya qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsinə, həmçinin iqtisadi artıma və əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsinə zəmin yaradırdı.

Nəticə olaraq müstəqillikdən sonrakı 20 il ərzində Azərbaycan özünün rəqabətqabiliyyətli və stabil iqtisadi sistemini formalaşdırmış və qlobal enerji layihələrində aktiv iştirak etməklə dünya iqtisadiyyatına uğurla inteqrasiya olunmaqdadır. Artıq inzibati-amirlik üsul-idarəsinə söykənən formasiyadan azad sahibkarlıq və bazar münasibətlərinə əsaslanan sosial-iqtisadi quruluşa keçid tamamlanmışdır [1]. Dünyada baş verən sürətli qlobal dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq yeni tələblər meydana çıxmışdır ki, bunlarda respublikamızın da qarşısına mühüm vəzifələr qoymaqla onu daim strateji inkişaf perspektivləri haqqında düşünməyə vadar edir. Bu baxımdan, bu gün qarşıya innovativ və yeni çağırışlara cavab verən müasir iqtisadi sistemi formalaşdırmaq məqsədi qoyulmuşdur və bu məqsədlə "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası hazırlanmışdır [2]. "İnnovativ iqtisadiyyat" inkişaf etmiş iqtisadiyyatdır, iqtisadi artımın innovasiya amilinə əsaslandığı iqtisadiyyatdır. Bu baxımdan, "innovativ iqtisadiyyatlı ölkə" inkişaf etmiş, yüksək iqtisadi və sosial rifaha malik ölkədir.

Müstəqillik illəri ərzində iqtisadi inkişafı paralel olaraq Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi də daim yenilənmiş və müasir dövrün tələbləri əsasında qu-

rulmuşdur. Təbii ki, “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan məqsədlərin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi iqtisadiyyatın hərəkətverici qüvvəsi [3] və tənzimləmə aləti olan vergi sisteminin də qarşısına mühüm məqsədlər qoyur. Ölkə iqtisadiyyatına strateji baxışının keyfiyyətə yeni istiqamət alması, xammal iqtisadiyyatından innovativ iqtisadiyyata keçid vergi siyasətinə yeni yanaşma tərzinin mövcudluğunu tələb edir. Bu baxımdan, “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında vergi sisteminin missiyasının araşdırılması ölkə iqtisadiyyatı üçün son dərəcə aktual və mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

2. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası Azərbaycanın perspektiv inkişaf zərurəti kimi

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra iqtisadi sahədə də öz suveren hüquqlarının gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət aparmağa başladı. Bu siyasət müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanan iqtisadi sistemə - bazar iqtisadiyyatına keçidə istiqamətlənmişdir. Müstəqil Azərbaycanın iqtisadi inkişaf yoluna qısa nəzər salmaq üçün onu aşağıdakı dövrlərə bölərək aydınlaşdırmaq.

Birinci mərhələ 1991-1995-ci illəri əhatə edən iqtisadi xaos və tənəzzül dövrü. 1991-1993-cü illər həm SSRİ dövründən miras qalmış tənəzzül, həm də səriştəsiz və məsuliyyətsiz idarəçilik ölkə iqtisadiyyatı böhran vəziyyətə salmışdır. 1991-93-cü illərdə ölkədə əsas makroiqtisadi göstəricilər o cümlədən, ÜDM-in və sənaye istehsalının həcmi 2 dəfə, kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi həcmi 40%, əsaslı vəsait qoyuluşu 3 dəfə, yük dövriyyəsi 4 dəfə azalmışdı. Xüsusilə, regionda və ölkədə baş verən siyasi proseslər milli dövlətçiliyi belə təhlükə altına qoymuşdur [4]. 1994-1995-ci illərdən başlayaraq əvvəlki illərdən qalmış böhranın və xaosun qarşısını almaq üçün mühüm tədbirlər görülməyə başlandı.

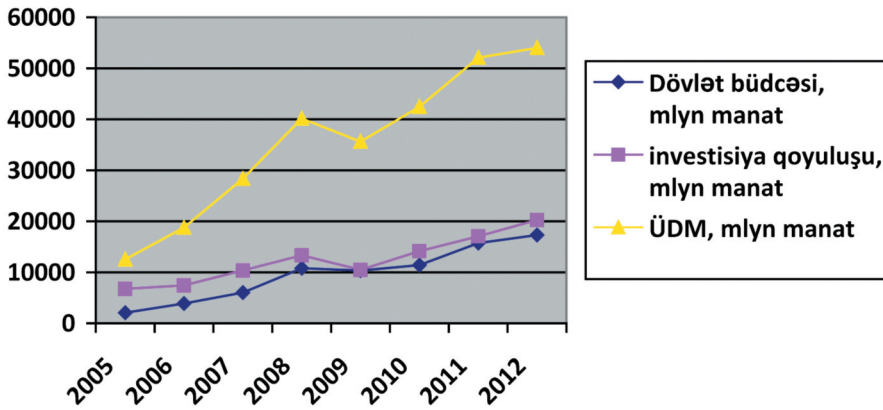
İkinci mərhələ 1996-2003-cü illəri – makroiqtisadi sabitlik və dinamik iqtisadi inkişaf dövrünü əhatə edir ki, bu dövr də əsasən bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün əlverişli infrastruktur bazasının formalaşmasını nəzərdə tutmuşdur. 1995-2003-cü illər ərzində ümumi daxili məhsul 90,1%, dövlət büdcəsinin gəlirləri 3 dəfə, ölkənin valyuta ehtiyatları 85 dəfə, sənaye məhsulunun həcmi 25,2%, kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi 53,9%, xarici ticarət dövriyyəsi 4 dəfə, iqtisadiyyatda məşğul olanların orta aylıq real əməkhaqqı 5,6 dəfə artdı, inflyasiya səviyyəsi 2-3%-ə qədər endirildi, bütün maliyyə mənbələri hesabına iqtisadiyyata yönəlmiş investisiyaların ümumi həcmi 20 milyard ABŞ dollarını çatmışdır ki, bütün bunlar yeni-yeni iqtisadi islahatların aparılmasına əlverişli zəmin yaratmışdır [4].

Üçüncü mərhələ 2003-2012-ci illəri əhatə edir ki, bu dövr yeni iqtisadi sistemə - bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün tamamlanması mərhələsini əhatə edir. Bu dövr Azərbaycanın neft amilindən daha aktiv istifadə edərək Avropa bazarlarına çıx-

mağını, qlobal enerji layihələrinin mərkəzi oyunçusu olaraq dünyanın enerji təhlükəsizliyinin təminatçısı statusu adını alması, regionların sosial-iqtisadi inkişafının və bu inkişafın xüsusilə qeyri-neft sektorunun hesabına baş verməsinin ön plana çəkilməsini əhatə edir ki, bunlar dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiya olunmağa əlverişli şərait yaratmış, eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatına keçid mərhələsinin müvəffəqiyyətlə tamamlanmasında mühüm rol oynamışdır. Bu dövrlər üçün hazırlanmış beynəlxalq təşkilatların hesabatlarına nəzər salsaq, 2009-2010-cu illərdə "Qlobal Rəqabətlik" hesabatında Azərbaycan 133 ölkə arasında 51-ci yərə [5], 2012-2013-cü illərdə isə 144 ölkə arasında 46-cı yərə [6], MDB-də 1-ci yərə [6] çıxmışdır. Həmçinin Beynəlxalq reyting agentliklərinin respublikamıza verdikləri indikatorlarda da artım olmuşdur.

Fikrimizin əyaniliyini sübut etmək üçün dövrün əsas makroiqtisadi göstəricilərin əks olunduğu aşağıdakı qrafikə nəzər salaq:

Qrafik 1: Əsas makroiqtisadi göstəricilər

Mənbə: www.stat.gov.az – saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Qrafikdən görüldüyü kimi, əsas makroiqtisadi göstəricilərin ümumi səviyyəsində 2009-cu il istisna olmaqla bütün illər üzrə artım olmuşdur. Belə ki, 2012-ci ildə ÜDM 2005-ci ilə nəzərən 4,3 dəfə, dövlət büdcəsi 8,5 dəfə, əsas kapitala investisiya qoyuluşu 2,7 dəfə artmışdır. Əlavə olaraq, bu illər ərzində iqtisadiyyatda inflyasiya səviyyəsi bir rəqəmli səviyyədə saxlanmış, strateji valyuta ehtiyatları təqribən 25 dəfə artaraq 46 milyard dolları ötmüşdür [4].

Dördüncü mərhələ 2013-2020-ci illəri – innovasiyalı iqtisadiyyata keçid mərhələsini əhatə edəcəkdir ki, bu mərhələnin sonunda Azərbaycanı dünyanın qabaqcıl iqtisadiyyatlı ölkələri sırasına qoşulmasını nəzərdə tutur. İnnovasiyalı iqtisadiyyata keçid respublikamızın əvvəlki dövrlərdə əldə olunmuş və yuxarıda az bir qismini sadaladığımız nailiyyətlər hesabına qlobal çağırışlara qoşulma prosesini özündə əks etdirən iqtisadi inkişaf mərhələsidir. Hazırkı dövrdə, qlobal aləmdə in-

novasiya fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni müstəvidə keçməsi və müasir iqtisadi proseslərin dəyişmə tempi innovativ texnologiyaların praktikaya tətbiqini sürətlənmişdir. Digər tərəfdən, dünyada baş verən qloballaşma meyilləri kəpi $\frac{\alpha}{2}$ 1, əmək, istehsal miqراسiyasını kəskin sürətləndirmişdir. Belə bir şəraitdə, Azərbaycan iqtisadiyyatının üzərinə düşən vəzifə qlobal çağırışlara qoşulmaqla müasir dünyadan geri qalmamaq, qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətini artırmaq və müqayisəli üstünlüyə malik üstünlüyü olan yeni istehsal sahələrini formalaşdırmaqdır [8].

3. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasının məqsəd və hədəfləri

"Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası 2011-ci ildə ölkə prezidentinin sərəncamı ilə hazırlanmasına göstəriş verilmiş və 2012-ci ildə hazırlanaraq təsdiq edilmişdir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, konsepsiya iqtisadiyyatın yeni mərhələyə qədəm qoymasının və iqtisadi artımın isə keyfiyyətə yeni müstəviyə keçməsinə özündə əks etdirir. Konsepsiyanın əsas strateji baxışı mövcud vəziyyəti qiymətləndirməklə iqtisadiyyatda davamlı iqtisadi artım və yüksək sosial rifah, səmərəli dövlət idarə edilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin ictimai proseslərdə aktiv iştirakı ilə səciyyələnən inkişaf mərhələsinə nail olmaqdır [8].

Konsepsiya əvvəlki illərdə əldə olunmuş nailiyyətlər hesabına qlobal inkişaf meyllərinə qoşularaq diversifikasiya etmiş, səmərəli və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatı formalaşdırmağı hədəfləyir ki, bu da özündə makroiqtisadi sabitliyin qorunması, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, özəl təşəbbüsün dəstəklənməsi, xarici iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, səmərəli dövlət tənzimlənməsinin qurulması, ixrac yönümlü iqtisadiyyatın qurulması kimi çoxsaylı məqsədləri əhatə edir [8].

Statistik olaraq İnkişaf Konsepsiyası 2020-ci ilə kimi adambaşına düşən ÜDM-un 2 dəfə artaraq 13000 dollara, adambaşına düşən qeyri-neft ixrac həcmi 1000 dollara, qeyri-neft üzrə ÜDM-un artım tempinin 7%-ə çatdırılmasını nəzərdə tutur [8].

"Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasının əsas xarakterik cəhəti odur ki, Konsepsiyada nəzərdə tutulmuş məqsədlərin reallaşmasında innovasiya amili mərkəzi nöqtədə durur. Qlobal dünyada innovasiya amilinə diqqətin artdığı bir vaxtda Azərbaycan iqtisadiyyatının da bu amil əsasında "xammal iqtisadiyyatı"ndan "innovativ iqtisadiyyat"a keçidi hədəflənməkdədir. İnnovativ iqtisadiyyat dövlətin iqtisadi, ekoloji, sosial və mədəni fəaliyyətini özü əhatə edən və özündə məhsuldar istehsal amilləri nəticəsində səmərəli və müqayisəli üstünlüyə malik istehsal sahələri saxlayan iqtisadi sistemdir. Bu məqsədlə Konsepsiyada elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, bilik iqtisadiyyatının formalaşdırılması, elmtutumlu məhsulların hazırlanması üçün mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması kimi çoxsaylı məqsədlər nəzərdə tutulur [8].

2020-ci il innovativ iqtisadiyyatın əldə olunması istiqamətində sadaladığımız məqsədlər birbaşa insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, sosial rifahın yüksəldilməsi ilə bağlıdır. Çünki, innovasiya prosesinin başlanğıcında insan beyninin, zəkasının məhsulu olan ideya, elmi-texniki yenilik durur. Bu baxımdan, İnkişaf Konsepsiyası insan amili, onun təhsil və elmi səviyyəsi, analitik təfəkkürünün yüksəldilməsi kimi məsələləri xüsusilə əhatə etmişdir. Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə əhalinin hər il orta hesabla 1,1% artaraq 10,2 milyon səviyyəsinə çatdırılması, BMT İnkişaf Proqramının İnsan İnkişafı ilə bağlı təsnifatına əsasən "yüksək insan inkişafı" ölkələri qrupunda üst sıralara yüksəlməsi hədəflənməkdədir [8].

Konsepsiyada nəzərdə tutulmuş məqsədləri ümumi şəkildə aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik [8]:

- ❖ İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi, əhalinin sosial rifahın və sosial müdafiəsinin yüksəldilməsi ilə bağlı zəruri tədbirlərin görülməsi;
- ❖ İqtisadi artımın məhz innovasiya amilinin təsiri altında reallaşması;
- ❖ İqtisadiyyatın diversifikasiya prosesini sürətləndirməklə ÜDM artımının qeyri-neft-qaz sektorunun hesabına təmin etmək;
- ❖ Qeyri-neft amilinin xüsusilə regionların hesabına üstünlüyünün əldə olunmasına nail olmaq;
- ❖ İxracın təşviq edilməsi (*xüsusilə qeyri-neft ixracının*) və yerli müəssisələrin xarici bazara çıxışına nail olunmaq;
- ❖ Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və iqtisadi potensialı nəzərə alınmaqla hər bir iqtisadi rayon üzrə sənaye şəhərciklərinin qurulması hədəflənir;
- ❖ Müqayisəli üstünlüyə malik yeni sənaye sahələrinin formalaşdırılması;
- ❖ İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliyinin artırılması məqsədilə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, özəl təşəbbüsün dəstəklənməsi, maliyyə xidmətləri bazarının inkişafı, inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanması və s. kimi tədbirləri nəzərdə tutur;
- ❖ İKT və rabitə xidmətlərindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, informasiya kommunikasiya texnologiyalarını inkişaf etdirilməsi istiqamətində etibarlı təhlükəsizlik sisteminin yaradılması, milli standartların formalaşdırılması və e-dövlət xidmətlərinin 100% tətbiq edilməsi əsas prioritetlərindən biri kimi diqqət mərkəzində olacaqdır.

Təbii ki, Konsepsiyada nəzərdə tutulan iqtisadi-sosial məqsədlərin reallaşdırılması beynəlxalq səviyyəli rəqabət gücünə malik iqtisadi sistemin mövcudluğunu şərtləndirir. Tarixi və müasir dünya təcrübəsi göstərir ki, belə bir iqtisadi sistem azad sahibkar təşəbbüslərinə və sərbəst rəqabətə malik bazar münasibətlərinə şəraitində mövcud ola bilər. Bununla yanaşı, iqtisadi sahələrdə davamlı yüksək artım tempələrinin təmin olunması, innovativ iqtisadiyyatın müsbət effektləri ilə bərabər mənfi effektlərinin də mövcudluğu səmərəli dövlət tənzimlənməsini zəruriləşdirir.

4.Müstəqil Azərbaycanın müasir vergi sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan islahatlar

Əlverişli vergi mühiti bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici qüvvəsi olub ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında, biznes münasibətlərinin genişlənməsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan respublikamızda bazar iqtisadiyyatına keçid mərhələsinin müvəffəqiyyətlə başa çatmasında qurulmuş vergi sisteminin və həyata keçirilmiş vergi islahatların rolu az olmamışdır. Ümumiyyətlə, keçid iqtisadiyyatının obyektiv zərurəti kimi ötən dövrlərdə passiv vergi siyasəti aparılmış, vergi qanunvericiliyində vergi ödəyiciləri üçün ümumi güzəştlər müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, iqtisadi artımı stimullaşdıran, mütərəqqi vergi sisteminin formalaşdırılması üçün mühüm islahatlar aparmışdır. Bu baxımdan, vergi sisteminin gələcək perspektivlərini qiymətləndirmək üçün respublikamızın vergi sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan islahatları qısa təhlil edərək nəzərdən keçirək.

Ümumiyyətlə, respublikamızda uzun müddət vergi sistemi ilə məşğul olan müstəqil orqan olmamış və vergi siyasəti Maliyyə Nazirliyinin tərkibində fəaliyyət göstərən Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyi tərəfindən aparılmış, yalnız 2000-ci il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyi ləğv edilmiş, onun bazasında ölkədə dövlətin vergi siyasətinin həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı - Vergilər Nazirliyi yaradılmışdır. Vergilər Nazirliyini yaradılması ilə vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı ardıcıl və məqsədyönlü islahatlar aparılması üçün əlverişli zəmin formalaşmışdır. 2001-ci ilin yanvarın 1-də qüvvəyə minən Vergi Məcəlləsi müstəqil Azərbaycanın həyatında yeni tarixi bir hadisə olaraq vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması sahəsində atılmış mühüm addımlardan biri kimi çıxış etmişdir [9].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 12 sentyabr tarixli sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsi dövlət proqramı" təsdiq olunmuşdur. Dövlət Proqramı vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması, vergidən yayınma halları ilə mübarizənin gücləndirilməsi, vergilərin məcburi ödənilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi və vergi borclarının yaranmasının qarşısının alınması kimi həyati əhəmiyyətli məsələləri əhatə etmişdir [9].

2006-cı ildə vergi menecmentinin elektron qaydada qurulmasına imkan verən Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sisteminin (AVİS) tətbiqinə nail olunmuşdur. AVİS elektron xidmətlərin göstərilməsinə əlverişli şərait yaratmış, vergi prosedurlarını asanlaşdırmış və nəticədə vergi ödəyicilərinə xidmət səviyyəsinə yüksəlməsinə şərait yaratmışdır. 2008-ci ildən sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatının "bir pəncərə" prinsipi tətbiq edilməklə aparılması göstərilən elektron xidmətlərin mühüm tərkib hissəsi olmaqla vergi ödəyiciləri və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən çox müsbət qiymətləndirilmişdir [10].

2007-ci ildə ölkəmizin ən böyük dövlət portallarından biri olan Vergilər Nazir-

liyinin İnternet Vergi İdarəsi portalı istifadəyə verilmiş və bəyannamələrin elektron variantda göndərilməsinə başlanılmışdır [11]. Elektron bəyannamə sisteminin tətbiqi ümumilikdə bəyannamələrin tərtib edilməsi və onların vergi orqanına göndərilməsi üçün lazım olan vaxtı əhəmiyyətli şəkildə azaltmışdır. 2012-ci ildə vergi ödəyiciləri tərəfindən Vergilər Nazirliyinə daxil olan bəyannamələrin 89,9 %-i [9], 2013-cü ilin yanvar-mart aylarında isə 94,3% [12] elektron formatda göndərilir.

Qlobal böhran şəraitində belə, Prezident İlham Əliyevin tapşırığı əsasında Azərbaycanda vergi yükünün azaldılması yolu ilə real sektorun təşviqi haqqında qanunverici qərar qəbul edilmiş, 2009-cu ildə vergi qanunvericiliyinə ciddi dəyişikliklər olunmuşdur. Nəticədə, 2010-cu ilin yanvarından mənfəət vergisi 22 faizdən 20, fiziki şəxslər üçün gəlir vergisinin maksimal dərəcəsi 35 faizdən 30 faizədək azaldılmış, fərdi sahibkarlar üçün isə bu dərəcə 20 faizədək endirilmişdir. Qeyd edək ki, 2012-ci Vergi Məcəlləsinə dəyişiklik edərək fiziki şəxslərin gəlir vergisinin 14%-lik dərəcəsinin tətbiq edildiyi maksimum hədd artırılmışdır [13].

2012-ci ildə Vergi Məcəlləsinə çoxsaylı əlavə və dəyişikliklər edilmişdir ki, bunların əsas istiqaməti innovativ iqtisadiyyata keçidlə əlaqədar olaraq formalaşdırılması nəzərdə tutulan sənaye-texnologiyalar parklarının stimullaşdırılması üçün çoxsaylı güzəştlər paketi nəzərdə tutulmuşdur [13].

Son zamanlar vergi sisteminin orta perspektivlər üçün inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən mühüm sənədlər - "Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin strateji istiqamətləri" və "Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının istifadə imkanlarının genişləndirilməsi haqqında" konsepsiyalar və 2011-2015-ci illəri əhatə edən "Vergi orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin inkişafı Konsepsiyası" qəbul edilmişdir ki, bura elektron ticarət üzərindən vergi nəzarətinin təşkili, həmçinin elektron ticarətə ƏDV-nin tətbiqi, transfert qiymətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı qanunvericilik bazası, özəl vergi xidməti haqqında qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, elektron audit sistemi, əvvəlcədən doldurulmuş bəyannamə sistemi, vergilərin plastik kartlarla ödənilməsi kimi vergi sistemini daha da müasirləşdirəcək məsələlər daxildir [14].

5.Müstəqil Azərbaycanın müasir vergi sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan islahatların nəticələri

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, 1993-cü ildən vergi xidmətində çoxşaxəli islahatlar və 2000-ci ildən başlayaraq vergi orqanlarının strukturunun yenidən qurulması ilə vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, onun vahid hüquqi bazasının yaradılması, vergi dərəcələrinin aşağı salınması və güzəştlərin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyatda investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına, kiçik və orta sahibkarlıq üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəldilən vergi siyasəti

tinin həyata keçirilməsi, habelə vergi xidməti orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində mühüm məqsədyönlü işlər görülmüşdür. Bütün bunlar nəticəsində ölkədə sabit və rəqabət qabiliyyətli vergi sistemi qurulmuş, elektron xidmətlərin kəmiyyət və keyfiyyəti artırılmış, vergi ödəyiciləri və vergi orqanları arasında əlaqələr minimuma endirilmiş, fiziki və hüquqi şəxslərin qeydiyyatı elektron formada həyata keçirilməyə başlanmış və iqtisadi islahatların aparılması üçün əlverişli zəmin formalaşmışdır ki, bütün bunlarda istər dövlət büdcəsinə vergi daxil olmalarının həcmində, istərsə də digər göstəriciləri yüksəlməsində özünü göstərmişdir.

Bu baxımdan vergi növləri üzrə büdcəyə daxilolmaların əks olduğu aşağıdakı qrafikə nəzər salaq:

Cədvəl 1. Vergi növləri üzrə büdcəyə daxilolmalar

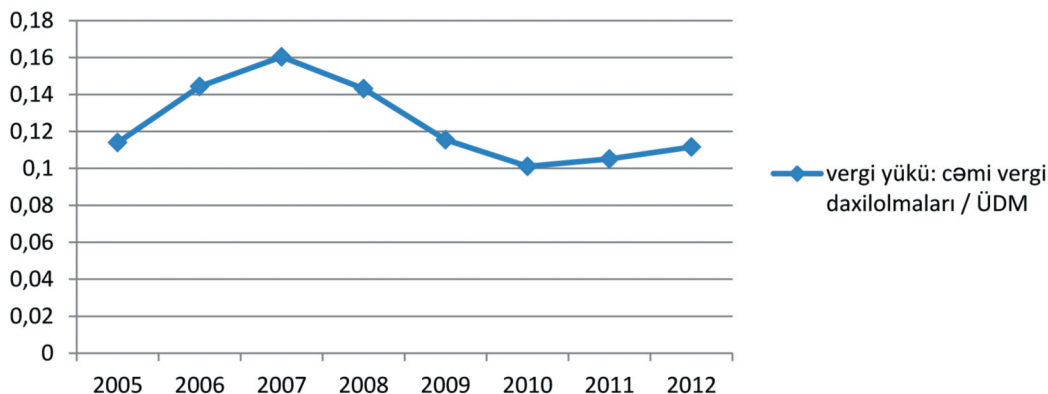
Vergi növləri	Vergi növləri üzrə büdcəyə daxilolmalar, mln manat							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mənfəət vergisi	356,958	1375,562	2459,185	2863,950	1329,193	1429,825	2133,993	2252,223
ƏDV	346,058	400,539	669,649	1169,894	1180,281	1271,463	1387,663	1483,585
Gəlir vergisi	319,212	412,250	596,597	637,800	581,873	590,235	715,656	812,958
Aksizlər	121,250	164,047	330,585	395,811	417,368	452,027	417,394	454,642
Mədən vergisi	53,540	100,202	123,233	147,750	121,904	130,074	129,770	125,783
Sadələşdirilmiş vergi	18,825	29,694	48,106	65,656	63,574	65,525	100,426	111,423
Əmlak vergisi	40,436	56,254	72,760	113,256	66,169	101,812	103,867	105,087
Torpaq vergisi	15,268	18,821	27,288	30,790	26,236	35,311	35,321	30,596
Yol vergisi	9,023	10,339	17,144	27,366	16,463	15,169	28,095	28,655
Dövlət rüsumu	35,667	33,500	50,063	59,871	72,875	89,519	104,805	103,186
Sair daxilolmalar	111,217	115,414	154,649	234,456	237,466	111,840	318,071	517,226
Cəmi	1427,453	2706,282	4549,259	5746,566	4113,400	4292,800	5475,062	6025,367

Mənbə: <http://www.taxes.gov.az>.

Qrafik 2012-ci ildə vergi daxilolmalarının həcminə görə sıralanmışdır. Göründüyü kimi, illər üzrə vergi daxilolmaları həm ayrı-ayrı vergilər üzrə, həm də ümumi həcmdə artım müşahidə edilmişdir. 2012-ci ildə ümumi vergi daxilolmalarının həcmi 2005-ci ilə nəzərən təqribən 4,2 dəfə, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə bu göstərici 6,3 dəfə, fiziki şəxsləri gəlir vergisi üzrə 2,5 dəfə, Əlavə Dəyər Vergisi üzrə 4,3 dəfə və s. artmışdır.

Ölkədə vergi sistemini xarakterizə edən iqtisadi göstəricilərdən biri də vergi yüküdür. Ümumi praktikada vergi yükünü həm vergi daxilolmalarının ümumi daxili məhsula nisbəti, həm də cəmi daxilolmaların ümumi daxili məhsula nisbəti kimi təyin edilir. Araşdırdığımız məsələnin mahiyyətinə uyğun olaraq birinci metodu istifadə edərək, yəni cəmi vergi daxilolmalarının ÜDM bölməklə vergi yükünü illər üzrə hesablayaraq dinamikasına nəzər salaq.

Qrafik 2: Vergi yükünün qrafik təsviri

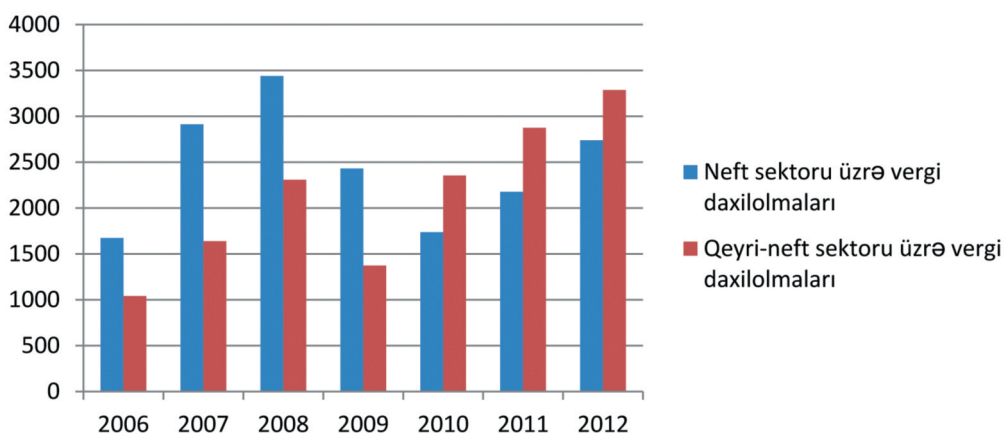

Mənbə: www.stat.gov.az və www.taxes.gov.az – saytlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Qrafikdən görünür ki, vergi yükü 2007-ci ildən 2010-cu ilə kimi kəskin sürətdə azalmış, 2011 və 2012-ci illər ərzində nisbətən artmışdır. 2007-ci ildə vergi yükünü kəskin artması həmin ildə əvvəlki ilə nəzərən toplanmış vergilər daha çox artması (*təqribən 1,7 dəfə*) nəticəsində baş vermişdir. Onu da qeyd edək ki, respublikamızda vergi yükü dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrindən aşağıdır. Məsələn, 2010-cu ildə Türkiyədə vergi yükü 0,24, ABŞ-da 0,26, Yaponiyada 0,28, bəzi Avropa ölkələrində isə daha yüksək Almaniyada 0,27, Norveçdə 0,42, İsveçdə 0,46 olmuşdur [16]. 2010-cu ildə respublikamızda isə eyni metodika əsasında hesablanmış vergi yükü (*vergi daxilolmalarının ÜDM-də payı*) 0,10 olmuşdur.

Qeyri-neft sektorundan ümumi vergi daxilolmalarının neft sektoru ilə müqayisəsi maraqlı olardı.

Diaqram 1: Sektorlar üzrə vergi daxilolmaları

Mənbə: www.stat.gov.az və www.taxes.gov.az saytlarının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Qrafikdən görünür ki, 2009-cu il dünya maliyyə böhranı ölkəmizdən də yan keçməmiş və bu həm neft sektorunun, həm də qeyri-neft sektorundan büdcəyə vergi daxilolmalarının həcmnin azalmasında özünü göstərmişdir. Lakin, son illər qeyri-neft sektorundan daxil olan vergilərin həcmi neft sektorunun daxilolmalarını üstələmiş, neft sektoru ilə müqayisə daha yüksək nisbi artım sürətinə malikdir.

Bütün bunlarla yanaşı vergi orqanları tərəfindən elektron hökumətin qurulması istiqamətində görülmüş işlər ölkədə hüquqi prosedurları azaldaraq əlverişli biznes mühitinin inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Belə ki, "bir pəncərə" sistemini tətbiq edərək fiziki şəxslərin elektron qeydiyyat zamanı prosedurların sayını 3 dəfə, qeydiyyat dövrünü isə 20 dəfə azaldaraq 72 gündən 3 günə qədər, azaltmışdır. Əvvəllər qeydiyyat prosesində 500 adam istifadə edilirdisə, yeni sistemin tətbiqindən sonra bu say 85 nəfərə qədər endirilmişdir [17].

Hüquqi şəxslərin elektron qeydiyyat sisteminin tətbiqi qeydiyyat prosesini daha da asanlaşdırmışdır. Elektron qeydiyyat iki üsulla: sürətli və adi qaydada həyata keçirilir. Təsisçi bir nəfər olduqda sürətli elektron qeydiyyat tətbiq edilir. Bu halda təsisçi özü, MMC-nin rəhbəri və fəaliyyət sahəsi barədə məlumatı sistemə daxil edərək elektron şəkildə imzalayır. Bununla da hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatı üçün tələb olunan məlumatlar qeydiyyat orqanına təqdim edilmiş sayılır. MMC-nin nizamnaməsi və digər qeydiyyat sənədləri proqram təminatı vasitəsilə elektron formada hazırlanır və nəticədə qeydiyyat prosesi cəmi bir neçə dəqiqə çəkir [18].

Hüquqi şəxslərin elektron qeydiyyat sisteminin tətbiqi nəticəsində biznesə başlamaq üçün prosedurların sayı 6-dan 3-dək, tələb olunan sənədlərin sayı isə 7-dən 2-dək azaldılıb, müvafiq sənədlərin notarial qaydada təsdiqi zərurəti aradan qaldırılıb. Təsisçilərin sayı 1-dən çox olduqda, eyni zamanda, hüquqi şəxsə aid daha geniş məlumatların daxil edilməsi tələb olunduqda isə adi elektron qeydiyyat üsulu seçilir, bu zaman qeydiyyatın başa çatdırılması 20 dəqiqədən 3 günədək davam edir [18].

Nəticə olaraq, vergi sistemində aparılan islahatlar respublikamızın vergi sistemini dünyanın qabaqcıl ölkələrinin vergi sistemləri səviyyəsinə çatdırmaqla vergi sisteminin daha da yeniləşdirilməsi üçün əlverişli baza formalaşmışdır.

6. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasında vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulan məsələlər

"Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan məqsədlərin reallaşdırılması üçün vergi sistemi təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tələbləri iki istiqamətdə araşdırmaq lazımdır. Birincisi, Konsepsiyada vergi sisteminin inkişafını nəzərdə tutan birbaşa müddəalar, ikincisi Konsepsiyanın ümumi iqtisadi məqsədlərinin reallaşdırılması üçün vergi sisteminin qarşısına qoyulan dolayı məqsədlərdir. Birbaşa məqsədlər innovativ iqtisadiyyatın xarakterik xüsusiyyətlərindən irəli gələn və "açar" rolunu oynayan məqsədlərdir, dolayı məqsədlər

isə innovativ iqtisadiyyatın reallaşdırılması mərhələlərinin tələbləri nəzərə alınaraq vergi sisteminin iqtisadi sistemə uyğunlaşma vasitəsidir.

Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında rəqabətqabiliyyətli və səmərəli iqtisadiyyatın qurulması istiqamətində vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün iki mühüm məqsəd qoyulur:

1.İqtisadi sistemin rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün tədricən passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçid [8];

Aktiv vergi siyasətinə keçid vergi sisteminin fiskal tarazlığını pozmadan onun stimullaşdırıcı rolunun artırılmasını nəzərdə tutur ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının qarşısına qoyduğu yeni inkişaf mərhələsinə uyğun olaraq “xammal iqtisadiyyatı”ndan qeyri-neft sektoruna, elmtutumlu və innovativ sahələrə keçidi daha çox əhatə etməlidir. Aktiv vergi siyasəti sadəcə vergilərin sayının, dərəcələrinin azaldılması və bu yolla təsərrüfat subyektlərinin sərəncamında qalan vəsaitin artırılmasını yox, həm də həmin sərəncamda qalan vəsaitin əlavə investisiya qoyuluşu şəklində təkrar istehsalın genişləndirilməsinə, kapitalın və əmək resurslarının məhsuldarlığının artırılmasına yönəldilməsini təmin edən vergi siyasətidir. Yəni, aktiv vergi siyasətində vergi büdcənin əsas maliyyə mənbəyi olmaqla bərabər biznes mühitinin də inkişafının mühüm stimullaşdırıcı alətinə çevrilir. Aktiv vergi siyasəti investisiya mühitini stimullaşdırmaq, məşğulluğu artırmaqla yanaşı, eyni zamanda, əhali arasında bazar iqtisadiyyatının tələblərindən irəli gələn sosial-iqtisadi bərabərsizliyi də tənzimləməlidir.

İqtisadi elmlər doktoru, professor Akif Musayev qeyd edir ki, aktiv vergi siyasətinin ikililik, yəni duallıq prinsipi mövcuddur. Vergi siyasətini həyata keçirən subyektlər-insanlar, eyni zamanda, onun əsas məqsədinə və obyektinə çevrilirlər. Aktiv vergi siyasətinin əsas məqsədi son nəticədə iqtisadi inkişafın təmin edilməsindən, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən, onun maddi rifahının yaxşılaşdırılmasından, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında sosial partnyorluq prinsipinin formalaşdırılmasından, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasından və daha yüksək modern inkişaf mərhələsinə daxil olmasının təmin edilməsindən ibarətdir. Vergi ödəyiciləri bu gün ödədikləri vergi əvəzinə, gələcəkdə sosial təhlükəsizliyinin əldə olunmasına əmin olmalıdırlar. Yalnız bu duallıq səbəb və nəticə arasında asılılıqların, düz və əks əlaqələrin praktiki sosial-iqtisadi fəaliyyətdə həyata keçirilməsi insan cəmiyyətinin inkişafının təmin edilməsində həlledici rol oynayır [20, səh.71-84]. Bu fikirlər onu göstərir ki, aktiv vergi siyasəti cəmiyyətin vergi mədəniyyəti ilə də sıx bağlı olan iqtisadi anlayışdır.

2.Əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması üçün vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması [8].

İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması əslində aktiv vergi siyasətinə keçidin bir mərhələsi kimi qiymətləndirilə bilər. Respublikamızda keçid dövrü iqtisadiyyatında daim vergi dərəcələri aşağı salınmış və

vergi yükü azaldılmışdır. Lakin, vergi dərəcələrinin aşağı salınması prosesi vergi ödəyicilərinə heç bir inzibati yük qoymamışdır. Aktiv vergi siyasətində isə vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq aparılan müntəzəm proses olmalıdır. Bu azalma bir növ iqtisadi prosesləri qabaqlamalı və iqtisadi artıma əlverişli şərait formalaşmalıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu proses də çox böyük həssaslıqla həyata keçirilməlidir, çünki tez - tez dəyişən vergi sistemi biznes fəaliyyəti subyektlərinin həyata keçirdikləri biznes planlarının reallıq səviyyəsini aşağı salır ki, bu da ümumi biznes mühitinin düzgün proqnozlaşdırılmasına mənfi təsir edə bilər. Bu baxımdan, vergi sistemi və biznes dünyası arasında informasiya axınının daha mütəşəkkil təşkil edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnkişaf Konsepsiyasında vergi sistemi ilə bağlı məqsədlərin təhlili göstərir ki, konsepsiya əslində iqtisadi sistemə paralel olaraq həmin iqtisadi sistemin mərkəzi həlqəsi olan vergi sisteminin də qarşısına mühüm məqsədlər qoymaqla onun keyfiyyətcə yeniləşməsini və daha da mobilliyini nəzərdə tutur.

7. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan məqsədlərin reallaşmasında vergi sisteminin rolu

"Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün birbaşa məqsədlərlə yanaşı, həm də ümumi iqtisadi mühitlə, xüsusilə innovasiyalı iqtisadiyyata keçidlə bağlı mühüm məqsədləri nəzərdə tutur ki, bu da vergi sisteminin üzərinə dolaylı vəzifələr qoyur. Bu vəzifələrin aydınlaşdırılması üçün İnkişaf Konsepsiyasının məqsədləri vergi sisteminin mövcud vəziyyətini qiymətləndirərək qarşılıqlı təhlil edilməlidir.

İnkişaf Konsepsiyası ilkin olaraq insan amilini əsas götürür və onun iqtisadi-sosial rifahını ön plana çəkir. Bu məqsədə vergi sistemi nöqtəyi nəzərindən baxdıqda i.e.d., prof. Akif Musayevin də qeyd etdiyi kimi cəmiyyətdə ümumi vergi mədəniyyətinin artırılmasını zəruriləşdirir [20]. Vergi mədəniyyətinin artırılması vergiyə ümumi yanaşma tərzinin dəyişdirilməsi ilə vergi öhdəliklərinin məcburi əməl edilməsindən könüllü əməl edilməsinə keçidi təmin etməlidir. Yəni, cəmiyyətin hər bir üzvü bilməlidir ki, bugünkü ödəyi vergi onun və gələcək nəsillərinin təminat vasitəsidir.

Digər tərəfdən, cəmiyyətdə vergi mədəniyyəti o tərzdə formalaşdırılmalıdır ki, vergini vaxtında və tam ödəmək biznes subyektləri üçün imic rolunu oynasın. Vergi müasir dünyada yeni formalaşmaqda olan sosial-yönümlü marketinq konsepsiyasının [21] alətinə çevrilməlidir. Sosial yönümlü marketinq konsepsiyası, yəni biznes subyektləri artıq ənənəvi reklamçılıq fəaliyyətlərindən fərqli olaraq cəmiyyətin gələcəyinin, ümumi problemlərinin (*sağlam vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, ətraf mühitin çirklənməsi və s.*) qayğısına qaldıqlarını göstərməyə çalışırlar. Cəmiyyətin hər bir üzvü öz vergi öhdəliklərini daha dolğun yerinə yetirən biznes

subyektinə daha çox inanmalı və nəticədə onun xidmət və məhsullarından daha çox yararlanmalıdır. Məsələn, bununla bağlı biznes subyektlərinə müəyyən reyting dərəcələri verilə bilər və bu reyting dərəcələrinin yüksək vergi mədəniyyətinə sahib cəmiyyətdə reklam aləti kimi istifadə edilmə imkanı mövcud olacaqdır. Fikrimizcə, vergi mədəniyyəti uzun müddət vergi sisteminin əsas şüarı olmuş Amerikanın məşhur siyasi xadimi Bencamin Franklinin (1706-1790) vergini ölümlə eyniləşdirən “vergidən və ölümdən yayınmaq olmaz” deyimindən [22] vergiyə yeni yanaşmanı ifadə edən “vergidən, beləliklə imicimizdən imtina edə bilmərik” deyiminə keçməni təmin etməlidir.

Bundan əlavə, vergi orqanları və vergi ödəyiciləri arasında sağlam informasiya mübadiləsi təmin edilməsinin bu prosesə mühüm əhəmiyyəti olacaqdır. Belə ki, bu amil vergini sabit və proqnozlaşdırılan etməklə vergi orqanları baxımından vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini asan müəyyən etməyə, vergi ödəyiciləri baxımından isə vergi sistemindəki dəyişikləri daha tez qavramağa kömək edəcəkdir. Eyni zamanda, verginin proqnozlaşdırılan olması biznes subyektlərinin gələcəyə hesablanmış layihə və proqramlarında vergi amilinin daha dəqiq müəyyən edilməsinə imkan verəcəkdir.

İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan iqtisadi modelin təhlili göstərir ki, neft sektorunun inkişafından əldə edilən maliyyə vəsaitləri gələcəkdə iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, yəni qeyri-neft sektorunun inkişafına istiqamətləndiriləcəkdir. Bu isə aktiv vergi siyasətinin və stimullaşdırıcı vergi mexanizminin formalaşmasını zəruriləşdirir. Aktiv vergi siyasəti innovativ texnologiyaların tətbiqini, təkrar istehsalın genişlənməsinə, insan kapitalının daha da inkişaf etdirilməsini təmin etməklə diversifikasiya siyasətinə şərait yaratmalı və eyni zamanda, diversifikasiya etmiş qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının yüksəldilməsini stimullaşdırmalıdır. Bununla bağlı artıq 2012-ci ildə Vergi Məcəlləsinə bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmişdir ki, bunlarında içərisində sənaye və texnologiyalar parkı ilə mühüm güzəştlər paketi yer almaqdadır [13].

İnkişaf Konsepsiyasında qeyri-neft sektorunun inkişafının daha çox regionlarının hesabına üstünlüyünün təmin edilməsi və azad iqtisadi zonaların yaradılması hədəflənir. Bu baxımdan, regionlarda vergi ödəyicilərinə xidmətin səviyyəsi daha da təkmilləşdirilməli, ticarət, xidmət, iaşə obyektlərində POS terminalların sayı artırılmalı və respublikamızın ayrı-ayrı regionlarının təbii-iqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq onlar üçün daha mütərəqqi metodlarla vergi güzəştlərinin istiqamətləri hazırlanmalıdır.

İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulan innovasiyalı iqtisadiyyatın əldə olunması üçün innovasiya və investisiya fəaliyyətinin, innovasiya biznesi ilə məşğul olan biznes subyektlərinin stimullaşdırılması üçün vergi mexanizmləri formalaşdırılmalıdır. Bu vergi mexanizmləri vergi yükünü azaldılması hesabına biznes subyektlərinin əldə etdiyi əlavə vəsaiti yenidən iqtisadiyyata qoyulmasını təmin etməlidir.

Ancaq sonda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, vergi sistemində nəzərdə tutulan bu dəyişikliklər onu çətinləşdirməməlidir. Çünki, vergi sisteminin mürəkkəbliyi inzibati xərclərin artırılmasına səbəb olur ki, bu da vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı qrupları arasında vergi sisteminin qeyri bərabər bölüşdürüldüyünə inam yaradır. Bu baxımdan vergi sistemi maksimal dərəcədə sadələşdirilməlidir.

Göründüyü kimi, “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında vergi sistemi qarşısına mühüm və həyati əhəmiyyətli məqsədlər qoyulmaqdadır. Yəni, formalaşdığı gündən daim yeniləşməyə və müasirləşməyə istiqamətlənmiş vergi orqanları bu gün qlobal və yerli tələblərdən dolayı yeni iqtisadi sistemin tələblərinə uyğun olaraq daha da yeniləşməli və rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sistemin formalaşmasına mühüm töhvələr verməlidir.

8.Nəticə

Respublikamız sürətli inkişaf yolu keçərək bazar iqtisadi sisteminə keçid dövrünü uğurla başa vurmuşdur. Bu həm iqtisadiyyatda baş verən keyfiyyət, həm də kəmiyyət dəyişikliklərində özünü göstərmişdir. Belə ki, qrafik 1-dən də göründüyü kimi, 2005-ci ilə nəzərən 2012-ci ildə ÜDM 4,3 dəfə, dövlət büdcəsi 8,4 dəfə, iqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar 2,7 dəfə artmış, eyni zamanda, bazar iqtisadi sisteminə xas institutlar formalaşdırılmışdır. Bütün bunlar respublikamızın yeni inkişaf mərhələsinə – innovasiyalı iqtisadiyyata qədəm qoymasına zəmin yaratmışdır. Bu məqsəd qanunauyğun olaraq iqtisadiyyatın bir çox sahəsinə, o cümlədən vergi sahəsinə müəyyən tələblər qoymuşdur. Məqalədə səsləndirilmiş fikirlər və aparılmış təhlillər göstərir ki, respublikamızın vergi sistemi uzun inkişaf yolu keçərək müasirləşmişdir. Eyni zamanda, təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, respublikamızda vergi yükü dünyanın bir çox ölkələrində analoji göstəricilərdən aşağıdır. Lakin “sektorlar üzrə vergi daxilolmaları” diaqramından (Diaqram 1) görünür ki, 2012-ci ildə respublikada neft sektoru üzrə vergi daxilolmalar ümumi vergi daxilolmalarının 45,5%-ni təşkil edir. Təbii ki, bunlar respublika iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun artımı üzrə hələ də böyük potensial olduğunu göstərir. Bu baxımdan, ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığını azaltmaq məqsədilə vergi sistemi qeyri-neft-qaz sektorunu, innovasiya-investisiya fəaliyyətini stimullaşdıran vergi mexanizminə malik olmalıdır.

Digər tərəfdən, passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçidlə bağlı vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması nəzərdə tutulur ki, fikrimizcə bu proses mərhələli şəkildə və yüksək həssaslıqla həyata keçirməlidir.

Eyni zamanda, cəmiyyətdə vergi məhfumuna ənənəvi yanaşma tərzinin dəyişdirilməsinə mühüm ehtiyac vardır. Yeni yanaşma tərzinin şüarı məqalədə müəllif tərəfindən “vergidən, beləliklə imicimizdən imtina edə bilmərik” şəklində səsləndirilmişdir. Bunun üçün cəmiyyətdə vergi mədəniyyəti o tərzdə formalaşdırılmalıdır ki, vergi müasir dünyada yeni formalaşmaqda olan sosial-yönümlü iqtisadi

siyasətin əsas alətinə çevrilsin. Cəmiyyətin hər bir üzvü vergiyə onun gələcəyinin təminatı, sığortası kimi yanaşmalıdır. Vergi ödəyicilərinə vergi öhdəliklərini yerinə yetirilməsi ilə bağlı reyting dərəcələrinin verilməsi stimullaşdırıcı amil ola bilər.

Aktiv vergi siyasətinə keçid vergi orqanları və ödəyiciləri arasında informasiya mübadiləsinə təkmilləşdirilməsini zəruriləşdirir. Bu da vergi siyasətində baş verə biləcək dəyişikliklərin vergi ödəyiciləri tərəfindən əvvəlcədən proqnozlaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/175816.htm>. "2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı" Dövlət Proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 16 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir
2. <http://www.president.az/articles/3689> (15.04.2013). "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.
3. <http://vergiler.az/art-view/841/> VN-nin Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi A. Musayevin "vergi dostları" qarşısında çıxışı.
4. <http://vn.taxes.gov.az/2009/modul.php?name=azerbaijan&bolme=iqtisadiyyat&lang=> (15.04.2013). Azərbaycan iqtisadiyyatı haqqında ümumi məlumat.
5. http://azerbaijan.az/portal/Economy/General/general_a.html (19.06.2013). Azərbaycan iqtisadiyyatı haqqında ümumi məlumat.
6. <http://economy.gov.az> (19.06.2013). Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin saytı.
7. www.stat.gov.az Azərbaycan Respublikasının Statistika Komitəsi.
8. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası.
9. Vəlizadə S.V. (2012) Azərbaycanın müasir vergi sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan islahatlar, onların nəticəsi və perspektiv inkişafı, "Azərbaycanın vergi xəbərləri". № 4, s 181-198.
10. <http://www.taxes.gov.az/?name=metbuat&bolme=chixish&lang> (07.04.2013). Azərbaycan Respublikasının vergilər naziri F.Ə.Məmmədovun "Azərbaycan" qəzetinə müsahibəsi.
11. <http://www.milli.az/news/economy/89595.html>. (07.04.2013). Azərbaycan Respublikası Vergilər naziri F.Ə. Məmmədovun xarici KİV-nə müsahibəsi.
12. <http://vergiler.az/news-view/69/> (18.07.2013). İllik vergi bəyannamələri.
13. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. (2012). Bakı: Hüquq Ədəbiyyatı.
14. "Müstəqil Azərbaycanın vergi sistemi: 20 il. (1991-2011)", Vergilər Nazirliyi.

15. <http://www.taxes.gov.az/?name=statistika> (15.04.2013). Dövlət büdcəsinə vergi və sair daxilolmalar haqqında məlumat.
16. İ. Ceyhan. (2011). Vergi yükü: Türkiyə və OECD ölkələrinin qarşılaşdırılması. "Vergi dünyası". №369, s 16-30.
17. Abdullayeva Y.Ə. (2012). Azərbaycanın Respublikasının vergi siyasəti və onun modernləşmə istiqaməti, "Azərbaycanın vergi xəbərləri". № 3, s 179-200.
18. http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2012/fevral/231198.htm (20.06.2013). Vergilər nazirinin müavini, 3-cü dərəcəli dövlət vergi xidməti müşaviri Sahib Ələkbərovun www.yap.org.az saytına müsahibəsi.
19. Musayev A.F. (2012). Modernləşmə və aktiv vergi siyasəti, "Azərbaycanın vergi xəbərləri". №6, s 71-84.
20. Musayev A., Qəhrəmanov A. (2010). "Vergi mədəniyyəti". Bakı: Çarşıoğlu.
21. Filip Kotler. Marketing: ilk addım.
22. Jared Sparks. (1817). "The Works of Benjamin Franklin". Boston.

Велизаде Сафтар Вели оглы

магистрант Азербайджанской Государственной Нефтяной Академии

Налоговая система и требования, вытекающие из Концепции Развития "Азербайджан 2020: Взгляд в будущее"

Аннотация

Цель исследования – исследование будущих направлений развития налоговой системы Азербайджанской Республики.

Методология исследования – системный подход, сравнительный анализ.

Результаты исследования – с целью обеспечения перехода от активной налоговой политики к пассивной, должна быть изменена форма общего подхода к системе налогообложения; в соответствии с существующими требованиями должны быть сформированы стимулирующие налоговые механизмы; оптимизация налоговых ставок должна проводиться поэтапно и в регулируемой форме.

Ограничения исследования – в работе затронуты стратегические вопросы, не выяснены тактические цели, стоящие перед налоговой системой.

Практическая значимость исследования – возможность использования данного исследования как научного источника во время проведения налоговых реформ в жизнь, подготовки мер по повышению эффективности налоговых механизмов, формирования прогрессивной налоговой системы.

Оригинальность и научная новизна исследования – проведен анализ направлений развития налоговой системы в рамках Концепции Развития “Азербайджан 2020: Взгляд в будущее”.

Ключевые слова: *Концепция развития “Азербайджан 2020: Взгляд в будущее”, Налоговые реформы, налоговая система.*

Valizadeh Saftar Vali oglu

master student of Azerbaijan State Oil Academy

The tax system and requirements arising from the Development Conception of “Azerbaijan 2020: Future Vision”
Abstract

Purpose – researching of directions of development of the tax system of Azerbaijan Republic.

Methodology – systematic approach, comparative analysis.

Findings – the general approaching style to taxes system must be changed, the stimulating tax mechanism must be formed and the optimization process of tax rates should be carried out in stages and regulated form for transition from active tax policy to passive tax policy.

Research limitations– in the research, strategic matters are discussed, tactical objectives are not defined.

Practical implications – is its use in the putting into practice of tax reforms, the preparing of measures improve efficiency of tax mechanism, the forming of progressive tax system as scientific source.

Originality – the development directions of the tax system are investigated within the demands arising from the Development Conception of “Azerbaijan 2020: Future Vision”.

Keywords: *the Development Conception of “Azerbaijan 2020: Future Vision”, tax policy, tax reforms, tax system.*

JEL Classification Codes: E62, H21, H71.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 10.07.13.

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 17.07.13.

Çapa qəbul olunmuşdur: 19.08.13.